

Лекція 2 Литовсько-польський період в історії України

Література:

1. Білоцерківський В. Я. Історія України: Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 536 с.
2. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ : Генеза, 2005. 580 с.

Литовці називали державу Велике князівство Литовське, Руське, Жемейтійське (від назви племені жмудь). Литва створювала для українських земель державний апарат, а іноді давала лише князя, і тому залишилися традиційне старе управління, старий, з князівських часів, апарат керівництва та адміністративно-територіальний устрій. У Києві Ольгерд посадив свого сина Володимира, який швидко «українізувався», а його спадкоємці все більше відчували себе місцевими українськими князями. У них була досить значна автономія, як і в чернігівських та ін., що за походженням були із місцевої частини династії Рюриковичів. Українські удільні князівства були автономними державними об'єднаннями. У своєрідній формі відроджувалася Київська Русь як основний компонент Литовсько-Руської держави, своєрідної федерації князівств. Литовці з кожним десятиліттям все ширше переймали нову культуру та побут місцевого населення, його адміністративну й військову організацію, організацію господарства, податків, суд, елементи права, навіть українську назву посад, станів та ін. Це свідчило про величезне, здавалося, непереможне посилення впливу Русі у Литві, продовження українського державотворчого процесу. В цей час з'явилася й сила, яка спроможна була здійснити такий своєрідний розвиток державотворчого процесу: українське магнатство, дрібне служиле боярство (шляхта), що зміцнилися завдяки підтримці уряду Литви і литовської аристократії, багато членів якої вже асимілювалося, злилося з українським суспільством. Провідною силою української еліти стала Київська династія Олельковичів, нащадків литовського князя Володимира. Вони відстоювали свою автономію так самотвердо, як і ті князівські роди, що належали до Рюриковичів.

Однак у кінці XIV ст. сталася подія, яка змінила історичний шлях Литовсько-Руської держави, – політична унія Литви і Польщі, яка привела до надзвичайного зростання польського впливу на Литву і долю українського народу. Починався різкий поворот в їх історичному розвитку.

Литовсько-польські унії. Знищення української автономії В унії були зацікавлені як Польща, так і Литва, яким однаково загрожував Тевтонський орден. У Литві після смерті Ольгерда великим литовським князем став його син Ягайло. У Польщі в цей час починаються усобиці, наростає боротьба різних груп магнатства навколо обрання нового короля. Фактично королевою була Ядвіга, на руку якої було кілька претендентів. Але польські пани зупинилися на Ягайлі, який теж після смерті Ольгерда шукав опори у боротьбі проти різних політичних груп. Особливо серйозним і сильним противником був його двоюрідний брат Вітовт, який у союзі з німецькими рицарями вів боротьбу за великокнязівський престол Литви.

Унія сталася у 1385 р. Її умовами були: проголошення Ягайла польським королем і литовським князем, одруження Ягайла і Ядвіги, окатоличення литовського населення, спільна зовнішня політика та ін. Однак більшість литовських та всі українські магнати були проти унії, не бажаючи втрачати свої привілеї та незалежність. Їх опозицію очолив Вітовт, який змусив Ягайла визнати себе Великим литовським князем. При цьому Ягайло був сюзереном, а Вітовт – васалом. Лише у разі смерті Вітовта Ягайло міг знову стати литовським князем.

Вітовт (1392–1430 рр.) був одним з найвизначніших керівників та політиків Литовської держави. Його зовнішньополітичним завданням стає приєднання всього

Причорномор'я та Криму. Він використав суперечності між татарськими ханами і почав поступово приєднувати ці землі та будувати там фортеці. В гирлі Дніпра була збудована фортеця св. Івана. Другий замок поставлений поблизу Акермана, на Дністрі.

Недалеко від сучасної Одеси був створений порт Хаджибей, звідки відразу почався експорт зерна у Візантію. Однак просування на південь на певний час припинилося через поразку литовсько-руських військ у 1399 р. на річці Ворскла, де вони були майже винищені татарською ордою. Тут поліг цвіт українського, білоруського й литовського лицарства. Для України це була втрата значної частини її еліти, що пізніше відіб'ється на державотворчому процесі.

Поляки, використавши цей момент, змусили Литву вступити в союз з Польщею, однак на тому ж принципі васалітету, що й раніше. Це дало можливість об'єднаним силам польських, литовських, українських, російських та білоруських військ під керівництвом Ягайла і Вітовта завдати поразки Тевтонському ордену в 1410 р. в битві під Грюнвальдом. Після цієї перемоги Вітовт продовжує утверджуватися в Причорномор'ї, використовуючи в основному дипломатичні засоби. Татарські хани, які кочували у Причорномор'ї, ворогували між собою, і поступово Вітовт перетворив їх на своїх васалів. Для подальшого зміцнення та централізації своєї влади литовський князь за сприяння поляків протягом кількох років здійснює ряд реформ внутрішньополітичного характеру. Він змістив українських удільних князів, які перестали йому коритися, а удільні князівства (Новгород-Сіверське, Володимирське на Волині, Київське) перетворив на воєводства, якими стали управляти великокнязівські намісники.

Це був тяжкий удар по державотворчому процесу українських князівств. До того ж католицькій церкві, шляхтичам і магнатам-католикам надавалися привілеї та переваги над православними. Це викликало гостре невдоволення українців, білорусів та росіян. Посилюється антагонізм між українцями і литовцями. Загострення національно-визвольної боротьби призвело до відокремлення кількох українських князів і бояр зі своїми землями від Литви і приєднання до Московського князівства. Вітовт змушений був піти на деякі поступки. Поряд з цим українській знаті все більше протиставлялися бояри, до яких за реформами Вітовта перейшло місцеве самоуправління та суд.

Вітовт також пішов на зближення з поляками, підписавши з ними унії – Вільненську (1401 р.) та Городельську (1413 р.). Цим поляки зміцнили свій вплив у Литві й ослабили роль та значення українських князів. У 1430 р. Вітовт помер, залишивши міцну незалежну Литовську державу, знищити яку полякам вже було не під силу. Сорок років його князювання були суперечливими по відношенню до українського, білоруського та російського населення, їхньої аристократичної еліти, з одного боку, обмеження і дискримінація православних, а з другого – розширення і утвердження громадянських прав, місцевого самоуправління, залучення представників українського і білоруського боярства до влади.

Однак у своїй діяльності Вітовт спирався в основному на литовців, чим викликав невдоволення та опір українських магнатів. Великий литовський князь Свидригайло Ольгердович, молодший брат Ягайла, обраний на засіданні сейму литовськими, українськими та білоруськими магнатами, був близьким до руських князів і бояр і, спираючись на їхню підтримку, виступав проти польсько-литовської унії, за відродження незалежності Литви і України (в союзі). Це був талановитий воїн, але нестриманий і невважений політик, якого все життя переслідували невдачі, провали та поразки. Поляки повели проти нового князя підступну політику, захопивши Поділля та ще деякі території. Вимоги повернути Литовському князівству його території поляки відкинули, і Свидригайло починає війну з Польщею.

Ягайло з польськими військами вторгається на Волинь, захоплює Володимир та інші міста. Але облога Луцька була для них невдалою. Жителі міста під проводом воєводи Юрші успішно відбили всі їхні атаки. Розгорталася широка національно-визвольна боротьба українців під керівництвом патріотично налаштованої знаті. У 1430–1435 рр. фактично

відродилася Литовсько-Руська держава, і в цьому федеративному союзі провідною силою знову стають руські князі та бояри. Свидригайло навіть іменувався князем Великого княжіння Руського.

Війна була затяжною і невдалою для поляків, і вони сприяли змові великих литовських феодалів проти Свидригайла на чолі з братом Вітовта Сигізмундом. Змовники були невдоволені захистом інтересів українців та білорусів. Змова призвела до переходу влади в руки нового Великого князя литовського Сигізмунда. Він пішов на деякі поступки руській знаті, і частина її, задовольнившись цим, відійшла від Свидригайла.

Скориставшись розколом, Сигізмунд активізував війну проти Свидригайла і в битві під Вількомиром у 1435 р. розгромив його війська. Однак частина патріотично налаштованих українських князів продовжувала боротьбу. Вони організували змову і в 1440 р. вбили Сигізмунда. Після його смерті литовці знову обрали окремого князя Литви, яким став тринадцятилітній син Ягайла Казимир (1440–1492 рр.), і польсько-литовську унію знову було розірвано. Однак після смерті польського короля поляки обирають литовського князя Казимира на польський королівський престол, відновлюючи персональну унію.

Такі відносини зберігаються до середини XVI ст. Казимир у перші роки свого князювання, щоб заспокоїти руських феодалів, пішов їм на поступки. Були поновлені удільні князівства: Київське, де князем став син зміщеного Вітовтом Володимира Ольгердовича Олелько (Олександр), Волинське, де князем обрали Свидригайла, який перейшов на бік Казимира. У 1447 р., щоб заручитися підтримкою литовських і руських феодалів, Казимир видає загальноземський привілей, яким гарантує шляхті особисту недоторканість, звільняє феодалів від ряду повинностей і податків, надавши їм право вотчинного суду та ін. Це значною мірою зміцнювало права православних, піднявши їх дорівня, який мали феодалі-католики. Однак, зміцнивши свої позиції, Казимир скасував всі привілеї православним, посилюючи централістські тенденції, знищуючи автономію українських князівств.

У 1452 р. було ліквідоване Волинське, у 1471 р. – Київське князівство, і вони знову стали звичайними литовськими провінціями. Це з обуренням було сприйнято як кінець української автономії. У відповідь під керівництвом сина останнього київського князя Михайла Олельковича була організована змова. Змовники почали таємні переговори з Москвою, обіцяючи їй поступки в Білорусії за допомогу проти Литви. Однак змова була розкрита, а всі її учасники страчені. У другій половині XV ст. дискримінаційна політика польських і литовських правлячих кіл до українців і білорусів, придушення автономії все більше підштовхувала їх до Московської держави. Московське князівство об'єднало всі удільні північно-східні князівства і до кінця XV ст. перетворилося в сильну централізовану державу.

Завдяки своїм перемогам над татарами воно здобуло собі значний авторитет. У кінці XV ст. московські князі висловлюють і відстоюють погляди, що всі землі Київської Русі повинні належати їм як спадкоємцям київської династії. Вже у кінці XV ст. вони вживають титул «государь всієї Русі», що містило в собі претензії на панування над усіма східнослов'янськими землями. Ця ідеологія Московського князівства в часи посилення гноблення українців литовцями, обмеження православ'я була до вподоби значній частині української аристократії. Деякі князі почали переходити зі своїми землями до Москви.

У 1470–1480 рр. перейшли прикордонні чернігівські князі Одоєвські, Воротинські, Мосальські та ін., хоча Литва і намагалася цьому перешкоджати. Пізніше це зробили Чернігів, Новгород-Сіверський, Стародуб, Путивль та ін. Це загострило суперечності та спричинило конфлікти у 1492–1501 рр. між Литвою і Московським князівством. Почалася війна, яка закінчилася поразкою Литви і приєднанням до Московської держави всієї Чернігово-Сіверської землі з 319 містами та 70 волостями. Однак під впливом Польщі литовці продовжували обмежувати і дискредитувати українців, їхню православну релігію, підштовхуючи тим самим до подальших зв'язків з Москвою.

У 1508 р. повстала група української і білоруської знаті під проводом Михайла Глинського, прагнучи повернути автономію українським та білоруським князівствам, рівноправність православної релігії, а якщо буде можливість – вирватися з-під влади Литви. Михайло Глинський родом з Полтавщини, з українізованої татарської сім'ї. Отримавши на Заході прекрасну освіту, довгий час перебував на службі у монархів Німеччини, мав значний військовий досвід. Це один з перших вихідців з України, який ґрунтовно ознайомився з досягненнями Європи епохи ренесансу і гуманізму.

Повернувшись із Європи, завдяки таланту і освіченості, він посів високе становище при дворі литовського князя Олександра (1461–1506 рр.). Поступово Глинський налагоджує широкі зв'язки з багатьма українськими магнатами, підтримує їх, через що поляки почали боротьбу проти нього, несправедливо звинувативши в отруєнні великого князя Олександра. Глинський виїхав в Україну і разом зі своїми братами у 1508 р. підняв повстання, яке підтримувалося певною кількістю однодумців-аристократів, шляхти і духовенством. Але він не залучав широкі народні маси, і в цьому відчуваються елементи авантюризму. Повсталі захопили кілька великих міст і замків. Глинський провів переговори з Московією та Кримом і отримав обіцянку допомоги військами. Однак Крим допомоги не надав. Москва ж послала свої війська на Смоленськ та Полоцьк, які були розташовані далеко від місця повстання, і теж прямої допомоги не надала. Глинський, не маючи підтримки широких народних мас, швидко зрозумів, що своїми невеликими силами Литви не перемогти і виїхав у Москву, де певний час мав значний вплив при дворі, а пізніше був звинувачений у змові, ув'язнений і помер у тюрмі (1534). Разом з ним виїхало кілька князівських сімей. Це був останній збройний виступ української і білоруської аристократії, яка намагалася відстояти свої національні інтереси.

Придавлені невдачами вельможі примирилися зі своєю долею і тільки мирними засобами намагалися боронити свої права. Слід зазначити, що і Свидригайла, і змову 1481 р., та повстання під проводом Глинського підтримували далеко не всі аристократи, і відсутність однакості та єдності значною мірою була причиною їхніх поразок. Така позиція аристократії приводить до того, що вже у кінці XVI ст. її провідна роль у суспільстві втрачається і переходить до інших соціальних станів – козацтва та шляхти.

Турецько-татарська агресія

З кінця XVI ст. над Україною нависає нова загроза – турецько-татарська агресія. Свого часу активну боротьбу з татарами проводив Вітовт. Однак після його смерті ця діяльність Литовської держави занепала, а татарська загроза зростала, все більше загрожуючи як Московській, так і Литовській та Польській державам. У середині XV ст. від Золотої Орди відокремилася Кримська Орда, на чолі якої стояла династія Гіреїв. Кримський півострів під назвою «Таврія» відомий в історії за багато віків до нашої ери. Назва «Крим» утвердилася татарами з XIII ст., коли вони назвали Кримом місто Солхат (тепер Старий Крим). Протягом XIV–XV ст. ця назва поширилася і закріпилася за всім півостровом. До 1475 р. кримчаки знаходилися у васальній залежності від Литви, боронили її українські землі від східних татар. Політика Кримського ханства змінилася після того, як у 1475 р. Туреччина підкорила татарські міста Кафу, Перекоп, Очаків та ін. Таким чином, Турецька військово-феодална держава, що захопила Візантію (Константинополь був завойований у 1453 р.), встановила своє панування над узбережжям Чорного та Азовського морів.

Вона також захопила слов'янські країни Балканського півострова. Молдавія, до якої входила українська Буковина, також визнала васальну залежність від Туреччини. Все це мало фатальні наслідки для українського народу. Литовський уряд у цій ситуації діяв нерішуче і захистити та утримати союз з Кримом не зумів. У 1482 р. союзник Москви Менглі-Гірей, за її згоди, здійснив великий похід в Україну. Татари захопили Київ і влаштували в ньому страшний погром, якого не знали з часів Батия. Київщину спустошили, населення частково знищили, частково вивели у кримський полон. Але цей погром був

лише початком майже щорічних нападів, які спустошували Україну аж до Поліських боліт і Десни.

Вся Україна до лінії річок Росі і Десни перетворилася на пустелю. Здобутки цивілізації протягом останніх двох століть були знищені. Основними принципами зовнішньої політики турецьких і кримських феодалів були загарбання і пограбування чужих територій, некероване збирання данини, знищення та захоплення великої кількості людей у полон і продаж їх у рабство. За підрахунками істориків, у XVI ст. убито і захоплено у полон 2–2,5 млн чоловік. Це, по суті, продовження попередніх кочових нападів з Азії. У XV–XVI ст., як і під час монгольської навали, небезпека знову загрожувала цивілізації Європи. І знову удар приймає на себе Україна.

Литовський і польський уряд не дбали про Україну і переклали весь тягар її оборони від татар на населення. Вперше розбив їх у 1497 р. князь Костянтин Острозький. Досить успішно організував розгром татарських загарбників Михайло Глинський, знищивши їхнє військо у 1505 р. в битві під Клецьком. Однак спустошена Україна не мала достатньо сил для розгрому татар, а Литовський уряд шукав опору в боротьбі з татарською загрозою у зміцненні унії з Польщею.

Люблінська унія.

Перехід України під владу Польщі Серед панівних верств Литви прагнення реставрації і посилення унії з Польщею зросло також у зв'язку з війною за Лівонію з Москвою. Знесилена литовська шляхта почала наполягати на унії з Польщею, маючи надію на її допомогу. Вона також вимагала для себе тих привілеїв, які мала польська шляхта: зменшення податків і повинностей, розширення своїх політичних прав та ін. Її підтримувала з тих же причин і частина української шляхти. Король Польщі рішуче стояв за унію. Він мав повну підтримку з боку польських магнатів та шляхти, які мріяли захопити багаті українські землі. Обороняла незалежність Литви лише невелика частина литовської та української знаті, яка не хотіла втрачати свої права та привілеї. Українські вельможі, деякі з яких ще зберігали патріотичні настрої, виступали проти унії з релігійних причин, передбачаючи поширення впливу католицької церкви та пригнічення православної.

Король Сигізмунд Август скликав у 1569 р. у Любліні спільне засідання сеймів Польщі та Литви. Польські представники у сеймі запропонували проект повного приєднання литовських земель до Польщі. Це змусило литовських магнатів категорично виступити проти унії і таємно покинути засідання сейму, щоб зірвати його.

Щоб мати підтримку литовської шляхти, король видав ряд привілеїв для неї, Тому вона поставилася до унії прихильно. І хоча магнати незабаром повернулися, справа фактично була вже зроблена і трактат про унію затверджений. Польська і Литовська держави об'єднувалися в одну – Річ Посполиту. Короля, який одночасно був і великим князем Литви, обирав спільний сейм і сенат. Здійснювалася спільна зовнішня політика, вводилася єдина монета. Польська шляхта і магнатство мали право набувати землі у Литовській державі, литовські верхи – у Польщі.

До Польщі приєднувалися українські землі – Волинь, Київщина, Поділля та ін. Тепер Литовська держава вже не відігравала якоїсь ролі в суспільному житті України. Таким чином, литовська шляхта внаслідок своєї егоїстичної політики втратила значну частину державності, зрадила інтереси своєї Батьківщини і одночасно – українського народу. У кінцевому результаті від унії виграло польське магнатство та шляхетство. Найгірша доля дісталась народу України. Для нього наступив час масових насильств, переслідувань за політичні і релігійні переконання.

Щоправда, вперше за чотири останніх століття українські землі об'єдналися в одну, хоча й ворожій українцям державі. Між ними посилювалися зв'язки, прискорювалася консолідація. Поряд з цим розширювалось «вікно в Європу» та її цивілізаційні впливи. Загарбання українських земель Польщею. Після Люблінської унії українські землі

Польського королівства («Корони») входили до семи воєводств: Руське (Галичина), Белзьке, Волинське, Подільське, Брацлавське, Київське, Чернігівське.

На території України (за винятком Галичини) мали чинність литовські статuti 1566 та 1588 років. Більшість українських міст керувалася положеннями магдебурзького права. Таким чином, Польща без «єдиного пострілу» приєднала Україну, встановила в ній свій адміністративний лад, перетворила у свою провінцію і розгорнула колонізацію. Після унії на Україну посунув величезний потік польських феодалів, провідну роль в якому відіграло магнатство. Вони займали пустуючі землі, витісняли місцевих землевласників. Жолкевські, Замойські, Калиновські, Конецьпольські, Потоцькі, Синявські, Язловецькі та багато інших родів захопили величезні простори – сотні сіл, десятки містечок і замків. Вони були необмеженими володарями своїх областей, бо тримали в руках і найвищі посади в адміністрації воєводств та повітів.

Дрібні землевласники були беззахисні перед їхньою сваволею і або підкорялися і віддавали свої землі, або, рятуючи життя, втікали. Скарги чи спроби судових процесів не давали позитивних результатів, бо вся судова система була в руках польських феодалів. Три чверті усіх селянських господарств на Волині в 1629 р. зосереджувалися в руках 37 волинських магнатів. Їхні права на придбані, а часто й загарбані землі затверджувалися королівськими грамотами.

На Лівобережжі своїми розмірами виділялися маєтності Вишневецьких з центром в Лубнах. Черкаський староста князь О.Вишневецький наприкінці XVI ст. захопив більшу частину Лівобережжя і випросив у короля підтвердження на землі від кордонів з Московським князівством до Дніпра. Він збудував тут міста Лубни, Ромни, Пирятин, Прилуки, осадив сотні сіл. А наприкінці 30-х років XVII ст. Вишневецькі були власниками майже сорока тисяч селянських дворів. Таким чином, багато польських, а за ними й українських магнатів дістали великі земельні наділи, які зразу ж треба було заселити, упорядкувати, щоб отримувати прибутки.

Магнати по-варварськи експлуатували природні багатства України, вирубуючи ліси понад річками Південної України для землеробства та видобування з деревини поташу. Винищувалися ліси і в інших регіонах України. Разом з магнатами в Україну посунула дрібна шляхта, сподіваючись і собі маєтків та багатств. Найчастіше вони ставали управителями, економами панських маєтків, командували загонами дворової охорони і разом зі своїми покровителями визискували місцеве населення. Орендаторами, економами, посередниками в торгівлі були й євреї, яких магнати привозили з собою. Їх кількість швидко зростала.

Селянство на захоплених землях перебувало під необмеженою владою феодалів. Не лише селянське майно, а й сам селянин належав феодалові. Це забезпечувало необхідні робочі руки для поміщицького господарства. Протягом другої половини XVI ст. польський і литовський уряди видали ряд законів із забороною селянам переходити з місця на місце без дозволу феодала-власника. У 1573 р. вводиться необмежена панщина у маєтках «з волі пана». Це означало, що селянин мав виконувати всі роботи, як того вимагав феодал, і там, де він накаже. «Литовський статут» 1588 р. остаточно закріпив селян.

Непокірних пан мав право закувати в кайдани, кинути до в'язниці, посадити на палю. Безправними були і селяни, що сиділи на «королівщинах» – державно-феодалних землях. Тут селянин не міг без дозволу королівської адміністрації покинути свій наділ чи самочинно освоювати нові землі. Слід відзначити, що панщина (відробіткова рента) в різних районах України мала певні особливості. Найбільшого розвитку вона набрала в Галичині і на Волині, де поміщицькі маєтки набули фільваркового характеру, найтісніше були пов'язані із зовнішнім ринком. Ці землі були і найгустіше заселеними. Тут фільваркова система стимулювала значне посилення експлуатації селянства.

На Волині в 20-х роках XVII ст. панщина досягла чотирьох-п'яти днів на тиждень, а в 40-х роках – 6 днів. В той же час на півночі Київського воєводства – двох-трьох днів. З

меншою інтенсивністю вона вводилася на Брацлавщині, де, як і на Київщині, фільваркове господарство лише запроваджувалося.

У Галичині і на Волині найінтенсивніше відбувалося й обезземелення селянства. Тут феодали за підтримки уряду збільшували фільваркові землі і урізали наділи. Внаслідок цього кількість малоземельних і безземельних селян досягла 35–40%, з половинним наділом (половина волоки чи лану) – близько 40%. Повний наділ (волока від 16 до 21 га) мали лише 20% селянських дворів (димів). У другій половині XVI ст. у Галичині і на Волині існувала в основному відробіткова рента, а поряд з нею – продуктова та грошова.

Становище селянства погіршувалося внаслідок передачі феодалами своїх маєтків в оренду. Орендарі – купці, шляхтичі, лихварі-євреї примушували кріпаків працювати у фільварку до п'яти–шести днів на тиждень. Селян та міщан жорстоко визискував і уряд, стягуючи великі податки, особливо під час війн. Дещо інакше розвивалося селянське господарство у новостворених магнатами господарствах Наддніпрянщини, Поділля та Лівобережжя. Заселяючи ці землі селянами із внутрішніх провінцій, феодали давали їм різні пільги, зокрема свободу від усіх повинностей на 20–40 років. Шлях у ці регіони відкрили «уходники» ще в XV – першій половині XVI ст. По їхніх слідах йшли магнати, які, збудувавши тут маєтки, потребували великої кількості робочих рук.

Родючі землі з більш вільними умовами життя викликали масовий рух селянства на схід, головним чином з Волині, Поділля, Галичини, Холмщини та Полісся, де кріпацтво, утиски феодалів і урядових чиновників ставали все нестерпнішими. Селяни з охотою заселяли ці малоосвоєні землі, хоча на нових місцях їм загрозували набіги татар. Пільги розповсюджувалися на тих селян, хто вже тут жив. Ці поселення, звільнені від повинностей на багато років, дістали в народі назву «слободи».

В результаті протягом кількох десятків років після Люблінської унії відбувався колосальний процес господарського освоєння українськими селянами та козаками просторів середньої та південної Київщини і майже всієї території сучасної Полтавщини та інших регіонів степової України. Користуючись пільгами, переселенці енергійно взяли розробляти чорноземні ґрунти, вводячи їх у господарський обіг. Уряд підтримував цей процес, маючи надію на те, що нове населення успішніше організуватиме оборону від набігів татар. Однак з часом свобода і пільги стали обмежуватися, і в цьому негативну роль відіграла дрібна шляхта та євреї, яких з'являлося тут все більше. Разом з магнатами і урядовою владою вони починають вводити кріпосництво, хоч і в невеликих розмірах. У відповідь населення, озброєне, призвичаєне до безперервних військових сутичок з татарами, переходило далі в степи, поповнюючи козацькі лави, піднімало повстання.